

УДК [378.147:811.1]:376.1

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНИХ УМІНЬ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ В ХОДІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Казачінер О.С., к. пед. н.,
старший викладач кафедри методики навчання мов і літератури
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті порушено проблему розвитку інклюзивних умінь учителів філологічних дисциплін як необхідної умови сьогодення. Визначено перелік інклюзивних умінь, якими має оволодіти сучасний учитель мов і літератури. У ході педагогічного експерименту здійснено аналіз даних анкети, за допомогою якої вчителі самостійно визначали власний рівень сформованості професійних умінь щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна компетентність, інклюзивні вміння, розвиток інклюзивних умінь, учитель філологічних дисциплін, післядипломна освіта, педагогічний експеримент

В статье затронута проблема развития инклюзивных умений учителей филологических дисциплин как необходимого условия сегодняшнего дня. Определены инклюзивные умения, которыми должен овладеть современный учитель языков и литературы. В ходе педагогического эксперимента проведен анализ данных анкеты, с помощью которой учителя самостоятельно определяли собственный уровень сформированности профессиональных умений обучать детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивная компетентность, инклюзивные умения, развитие инклюзивных умений, учитель филологических дисциплин, последипломное обучение, педагогический эксперимент.

Kazachiner O.S. DEVELOPMENT OF PHILOLOGY TEACHERS' INCLUSIVE SKILLS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL EXPERIMENT

The article raises the problem of development the inclusive skills of philological disciplines teachers as a necessary condition of nowadays. The author identified a list of inclusive skills that a modern language teacher and a teacher of literature should master. During the pedagogical experiment, the data of the questionnaire was analyzed, with the help of which teachers independently determined their own level of professional skills formation for teaching children with special educational needs.

Key words: inclusive competence, inclusive skills, development of inclusive skills, philology teacher, post-graduate education, pedagogical experiment.

Постановка проблеми. Інклюзивна компетентність належить до рівня спеціальних професійних компетентностей, оскільки означає здатність педагога ефективно здійснювати професійну діяльність у специфічних умовах інклюзивного навчання.

Як свідчить аналіз наукових досліджень швейцарських учених за останні 10 років (Л. Аллал, А. Віммера, Ф. Гоннона, А. Кумер та інших), більшість дітей з особливими освітніми потребами може навчатися та виховуватися у загальноосвітніх навчальних закладах за умов наявності в них відповідної системи навчально-виховної роботи. Учені наголошують, що навчання та виховання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно зорієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи негативний вплив різного характеру (хвороби, незнання мови викладання, наявність вад розумового розвитку або, навпаки, обдарованість тощо) на процес навчання

[12]. Інакше кажучи, сьогодні вчитель має оволодіти інклюзивними вміннями, які передбачають навчання дітей з особливими освітніми потребами разом з однолітками типового розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток професійно-особистісних якостей учителів-предметників у системі післядипломної освіти був предметом наукового пошуку В. Вітюка [5]. Питання розвитку інклюзивної компетентності майбутніх і вже працюючих учителів було предметом досліджень таких учених, як Л. Антонюк [1], К. Бовкуш [2], Ю. Бойчук [3], О. Бородіна (О. Кучерук) [4], А. Гулеватий [7], О. Дорошенко [8], М. Захарчук [9], О. Казачінер [10; 11] та інші. Розвитку професійної компетентності майбутніх учителів-філологів присвячено роботу Г. Галкіної [6].

Аналіз наукових праць свідчить, що питання розвитку інклюзивних умінь саме вчителів мов і літератури залишається поза увагою вчених, проте сьогодні є над-

звичайно актуальним і потребує розв'язання.

Постановка завдання. Отже, мета статті полягає у визначенні інклюзивних умінь, якими має володіти сучасний учитель філологічних дисциплін, і в аналізі результатів педагогічного експерименту, проведеного під час курсів підвищення кваліфікації у КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, дослідники Н. Радіонова, А. Тряпичина [13], І. Хафізулліна [14; 15] поєднують педагогічні завдання в групи відповідно до професійних компетентностей у сфері інклюзивного навчання, необхідних для їх розв'язання:

1) бачити, розуміти і знати психолого-педагогічні закономірності й особливості вікового та індивідуального розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища;

2) уміти добирати оптимальні способи організації інклюзивного навчання, проектувати навчальний процес для спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами й без них;

3) реалізовувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу;

4) створювати середовище, що сприяє корекції й усебічному розвитку в умовах інклюзивного навчального середовища;

5) використовувати ресурси та можливості загальноосвітнього навчального закладу для розвитку дітей з особливими потребами й дітей без таких особливостей;

6) займатися педагогічним проектуванням і здійснювати професійний саморозвиток із питань навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчального середовища.

На основі аналізу підходів дослідників щодо дефініцій інклюзивної компетентності вчителя [2; 3; 4; 14; 15] нами визначено інклюзивні вміння, якими має оволодіти вчитель філологічних дисциплін:

– виховувати загальну культуру дітей, забезпечувати обізнаність школярів з історією й культурною спадщиною своєї національної спільноти та українського народу у світовому контексті;

– здійснювати полікультурний підхід до формування змісту мовно-літературної й іншомовної освіти школярів, який забезпечуватиме вивчення учнями мови не ізольовано, а в контексті духовності й культури, взаємозв'язків із духовним надбанням народів, які живуть поруч, створення передумов для паритетного діалогу

та полілогу культур, їх взаємозбагачення, інтеракції в українську культуру й разом із нею у світову;

– прищеплювати дітям любов до України, повагу до державної, іноземних мов, а також до мов національних меншин, бажання оволодіти ними, зацікавлення до народних традицій, звичаїв, обрядів, усної народної творчості й творчості поетів і прозаїків різних країн світу;

– виховувати в учнів толерантність і повагу до дітей (людей) різних національностей, а також до дітей (людей), які мають різні особливості психофізичного розвитку та проживають на території України, навчаються в одному класі; формувати культуру спілкування, культуру мовленнєвої поведінки;

– урахувувати особливості засвоєння звукової сторони, орфографічної, лексичної, граматичної, синтаксичної, морфологічної правильності усного й писемного мовлення дітьми з різними особливими освітніми потребами порівняно з учнями типового розвитку; відповідно до цього планувати й використовувати різні види діяльності на уроках з метою виявлення, коригування та профілактики можливих ускладнень у навчанні, а також адаптувати й модифікувати навчальні матеріали з мов і літератури відповідно до різних особливих освітніх потреб учнів;

– застосовувати у власній педагогічній практиці найефективніші форми, засоби, методи й прийоми, а також спеціальні діагностичні та корекційні методики розвитку мовлення дітей;

– створювати мовне середовище на уроках і позаурочній діяльності так, щоб його навчальний, виховний і розвивальний потенціал був найбільш оптимальним для кожної дитини відповідно до її віку, особливостей психофізичного та інтелектуального розвитку, різних рівнів і можливостей щодо опанування школярами мов (із використанням засобів розмовного й літературного мовлення в поєднанні з екстралінгвістичними засобами (мімікою, жестами, рухами, діями));

– здійснювати формування й розвиток умінь оцінних суджень учнів у процесі сприймання ними художніх текстів, навчати дітей висловлювати ставлення до моральних учинків героїв художніх творів.

З метою розвитку професійно-педагогічних умінь учителів щодо навчання мов і літератури дітей із особливими освітніми потребами разом із однолітками типового розвитку в загальноосвітніх навчальних закладах у процесі підвищення кваліфікації здійснено спеціальну підготовку на базі Харківської академії неперервної освіти.

До експериментальної діяльності залучено 17 груп учителів іноземної (англійської) мови в кількості 400 осіб.

У ході педагогічного експерименту розвиток інклюзивних умінь учителів здійснювався на лекційних, семінарських, практичних заняттях, тематичному спецкурсі «Навчання школярів іноземних мов в умовах інклюзивного освітнього середовища» шляхом перегляду й аналізу уроків іноземної (англійської) мови, аналізу педагогічних ситуацій, майстер-класів, метою яких було ознайомлення вчителів із різними корекційними методиками розвитку мовлення дітей, ознайомлення вчителів із творами дитячої літератури, присвяченими цьому питанню, перегляду й аналізу художніх і мультиплікаційних фільмів про дітей із особливими освітніми потребами.

На констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту вчителі самостійно визначали власний рівень (високий, середній, достатній, низький) сформованості професійних умінь щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами, користуючись переліком інклюзивних умінь:

- діагностичні (вміння визначати вікові й індивідуальні особливості учнів, зону актуального та найближчого розвитку, рівень навчованості, навчальних можливостей);

- прогностичні (вміння моделювати систему навчальної й виховної роботи, індивідуальну траєкторію розвитку дитини, план уроку);

- конструктивні (здатність конструювати структуру уроку різних типів у різних класах, добирати ефективні методи та прийоми роботи, використовувати сучасні педагогічні технології);

- інформаційні (вміння користуватися каталогами, картотеками, Інтернетом, добирати потрібний зміст освіти з підручників, ЗМІ, вміння організувати власний час, доцільно розподіляти час уроку, поєднувати різні види навчальних завдань);

- комунікативні (вміння налагоджувати контакт із учнями, колегами, батьками, володіти прийомами педагогічної техніки);

- контрольо-оцінювальні (вміння забезпечити контроль за роботою учнів, знати і вдало використовувати критерії та норми оцінювання навчальних досягнень, уміння вести документацію);

- стимулювально-корекційні (вміння помічати і схвалювати успіхи й досягнення вихованців, використовувати вербальну оцінку, засоби морального заохочення, аналізувати свої успіхи й недоліки, діяльність учнів).

Аналіз даних анкети, за допомогою якої вчителі самостійно визначали власний рі-

вень (високий, середній, достатній, низький) сформованості професійних умінь щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами, показав такі результати.

На констатувальному етапі експерименту:

- *діагностичні вміння*: високий рівень – 27 учителів (6,75%), достатній рівень – 234 вчителі (58,5%), середній рівень – 84 вчителі (21%), низький рівень – 55 учителів (13,75%);

- *прогностичні вміння*: високий рівень – 29 учителів (7,25%), достатній рівень – 232 вчителі (58%), середній рівень – 80 учителів (20%), низький рівень – 59 учителів (14,75%);

- *конструктивні вміння*: високий рівень – 20 учителів (5 %), достатній рівень – 100 учителів (25 %), середній рівень – 240 учителів (60 %), низький рівень – 40 учителів (10 %);

- *інформаційні вміння*: високий рівень – 35 учителів (8,75%), достатній рівень – 115 учителів (28,75%), середній рівень – 210 учителів (52,5%), низький рівень – 40 учителів (10%);

- *комунікативні вміння*: високий рівень – 100 учителів (25%), достатній рівень – 200 учителів (50%), середній рівень – 60 учителів (15%), низький рівень – 40 учителів (10%);

- *контрольно-оцінювальні вміння*: високий рівень – 50 учителів (12,5%), достатній рівень – 204 вчителі (51%), середній рівень – 100 учителів (25%), низький рівень – 46 учителів (11,5%);

- *стимулювально-корекційні вміння*: високий рівень – 23 вчителі (5,75%), достатній рівень – 151 учитель (37,75%), середній рівень – 187 учителів (46,75%), низький рівень – 39 учителів (9,75%).

На контрольному етапі експерименту:

- *діагностичні вміння*: високий рівень – 100 учителів (25%), достатній рівень – 240 учителів (60%), середній рівень – 35 учителів (8,75%), низький рівень – 25 учителів (6,25%);

- *прогностичні вміння*: високий рівень – 80 учителів (20%), достатній рівень – 260 учителів (65%), середній рівень – 40 учителів (10%), низький рівень – 20 учителів (5%);

- *конструктивні вміння*: високий рівень – 150 учителів (37,5%), достатній рівень – 132 вчителі (33%), середній рівень – 100 учителів (25%), низький рівень – 18 учителів (4,5%);

- *інформаційні вміння*: високий рівень – 100 учителів (25%), достатній рівень – 206 учителів (51,5%), середній рівень – 78 учителів (19,5%), низький рівень – 16 учителів (4%);

– *комунікативні вміння*: високий рівень – 200 учителів (50%), достатній рівень – 150 учителів (37,5%), середній рівень – 40 учителів (10%), низький рівень – 10 учителів (2,5%);

– *контрольно-оцінювальні вміння*: високий рівень – 250 учителів (62,5%), достатній рівень – 88 учителів (22%), середній рівень – 50 учителів (12,5%), низький рівень – 12 учителів (3%);

– *стимулювально-корекційні вміння*: високий рівень – 126 учителів (31,5%), достатній рівень – 178 учителів (44,5%), середній рівень – 75 учителів (18,75%), низький рівень – 17 учителів (4,25%).

Отже, аналіз одержаних даних свідчить про суттєве збільшення кількості вчителів, які мають інклюзивні вміння на високому й достатньому рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. Інклюзивні вміння належать до найнеобхідніших умінь, якими має оволодіти будь-який учитель, зокрема вчитель мов і літератури.

Нами визначено інклюзивні вміння, якими має оволодіти вчитель філологічних дисциплін.

З метою розвитку професійно-педагогічних умінь учителів щодо навчання мов і літератури дітей із особливими освітніми потребами разом із однолітками типового розвитку в загальноосвітніх навчальних закладах у процесі підвищення кваліфікації здійснено спеціальну підготовку на базі Харківської академії неперервної освіти.

На констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту вчителі самостійно визначали власний рівень (високий, середній, достатній, низький) сформованості професійних умінь щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами, користуючись переліком інклюзивних умінь: діагностичні; прогностичні; конструктивні; інформаційні; комунікативні; контрольно-оцінювальні; стимулювально-корекційні.

Аналіз одержаних експериментальних даних свідчить про суттєве збільшення кількості вчителів-філологів, які мають інклюзивні вміння на високому та достатньому рівнях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми. На нашу думку, предметом наукових пошуків у напрямі окресленого питання може стати подальше розроблення й експериментальна апробація ефективних форм, методів і прийомів розвитку інклюзивних умінь цієї категорії, а також інших категорій учителів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Л. Формування готовності педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання / Л. Антонюк // Нова пед. думка. – 2010. – № 1. – С. 121–123.
2. Бовкуш К.П. Основні засади формування інклюзивної компетентності педагога / К.П. Бовкуш // Молодий вчений. – 2014. – № 7(10). – С. 158–160.
3. Бойчук Ю.Д. Инклюзивное образование в Украине: современное состояние и тенденции развития / Ю.Д. Бойчук // Особый ребенок: междунар. научн.-практ. журн. – Екатеринбург, 2012. – № 2. – С. 113–118.
4. Бородин О.С. Формирование инклюзивной компетентности будущего учителя основ здоровья / О.С. Бородин // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2014. – № 1(13). – С. 75–79.
5. Вітюк В.В. Розвиток професійно-особистісних якостей вчителів-предметників у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В.В. Вітюк ; Центральний ін-т післядипломної пед. освіти АПН України. – К., 2000. – 196 с.
6. Галкіна Г. Компетентність майбутнього вчителя-філолога в сучасній освітній системі / Г. Галкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/523>.
7. Гулеватий А.А. Проблеми підготовки педагогів загальноосвітніх навчальних закладів до роботи в умовах інклюзії / А.А. Гулеватий // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження Василя Сухомлинського, 29–30.09.2015 / уклад. О.Е. Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. – С. 83–86.
8. Дорошенко О. Перші кроки вчителя загальноосвітньої школи в умовах інклюзивної освіти / О. Дорошенко // Нова пед. думка. – 2012. – № 3. – С. 74–75.
9. Захарчук М.Є. Підготовка фахівців у США до роботи в інклюзивному освітньому середовищі / М.Є. Захарчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / ред. кол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Вип. 32. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – С. 23–29.
10. Казачінер О.С. Інклюзивна компетентність учителя іноземної мови / О.С. Казачінер. – Х. : Основа, 2016. – Вип. 9(165). – 93 с.
11. Казачінер О.С. Інклюзивна компетентність учителя іноземної мови як складова його професійної компетентності / О.С. Казачінер // International Scientific-Practical Conference “Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings”, June 28–30, 2016. – Kielce : Holy Cross University. – P. 129–133.
12. Пятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід / Т. Пятакова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 1(11). – С. 93–98.
13. Радионова Н.Ф. Перспективы развития педагогического образования: компетентностный подход /

Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына // Человек и образование. – 2006. – № 4–5. – С. 8–9.

14. Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / И.Н. Хафизуллина ; Астраханский государственный университет. – Астрахань, 2008. – 22 с.

15. Хафизуллина И.Н. Формирование профессиональной компетентности педагога общеобразовательной школы в работе с детьми с особыми образовательными потребностями / И.Н. Хафизуллина // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия «Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика». – 2007. – Т. 13. – № 1. – С. 83–88.

УДК 378.4

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗМІЩЕННЯ Й ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Каричковський В.Д., к. е. н., доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Інститут екології економіки і права

У статті проаналізовано особливості територіального розміщення й подано оцінку діяльності вищих аграрних навчальних закладів Російської Федерації. На основі аналізу нормативних джерел і науково-педагогічної літератури розглянуто інституційні аспекти діяльності аграрних вищих навчальних закладів Російської Федерації, визначено відносні показники забезпечення агропромислових комплексів аграрними університетами в розрізі федеральних округів. На основі проведеної рейтингової оцінки визначено кращі аграрні заклади з погляду професійної підготовки сучасних фахівців для аграрної сфери.

Ключові слова: аграрний вищий навчальний заклад, Російська Федерація, територіальний розподіл, федеральний округ, рейтингова оцінка.

В статье проанализированы особенности территориального размещения и предоставлена оценка деятельности высших аграрных учебных заведений Российской Федерации. На основе анализа нормативных источников и научно-педагогической литературы рассмотрены институциональные аспекты деятельности аграрных вузов Российской Федерации, определены относительные показатели обеспечения агропромышленных комплексов аграрными университетами в разрезе федеральных округов. На основе проведенной рейтинговой оценки определены лучшие аграрные заведения с точки зрения профессиональной подготовки современных специалистов для аграрной сферы.

Ключевые слова: аграрный вуз, Российская Федерация, территориальное деление, федеральный округ, рейтинговая оценка.

Karychkovskiy V.D. PECULIARITIES OF TERRITORIAL DISTRIBUTION AND ASSESSMENT OF ACTIVITY OF HIGHER AGRARIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION

The article analyzes the features of the territorial distribution and assessment of activity of the higher agrarian educational institutions of the Russian Federation. Based on the analysis of normative sources and scientific and pedagogical literature, the institutional aspects of the activities of the agrarian higher educational institutions of the Russian Federation are considered, and relative indicators of the provision of agro-industrial complexes by agrarian universities in the context of federal districts are determined. On the basis of the rating assessment, the best agrarian establishments have been identified in terms of the professional training of modern specialists for the agrarian sphere.

Key words: higher agrarian educational institution, Russian Federation, territorial distribution, federal district, rating evaluation.

Постановка проблеми. Однією з найбільших держав у світі з погляду розміру території є Російська Федерація. При цьому, згідно з даними Росстату, 13% її території становлять сільськогосподарські угіддя. У зв'язку з цим з метою раціонального та ефективного використання ресурсів

сільського господарства існує потреба у кваліфікованих кадрах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної сфери досліджували такі вчені, як А.В. Антонець, Ю.М. Атаманчук, В.Є. Берека, О.М. Ка-